

משפיעות

רעיונות לפרשת השבוע מתוך תורתו של הרב יצחק גינזבורג שליט"א

בראשית: עץ המודעות

ללא מודעות עצמית

אם כן, מה השתנה באכילה? התשובה היא, שכאשר האדם רכש את הדעת, הוא רכש חיבור ומודעות לעצמו. בשפה של היום אפשר לומר את זה כך: עץ הדעת העניק לאדם מודעות עצמית.

לאבן ולעץ אין מודעות בכלל. לבעלי החיים יש סוג מסוים של מודעות, אבל לא מובחנת ומורגשת בפני עצמה; הכבשה אינה בדיוק מודעת לקיום של עצמה, היא פשוט חיה. האדם כבעל שכל מודע לקיומו, ובכל זאת המודעות שלו יכולה לפנות בעיקר כלפי חוץ. כדי "להרגיש את עצמי" צריך לפצל בין "אני" ל"עצמי", ולהביט בעצמי כמו מבחוץ. כשהחווייה מאוחדת לגמרי, הפיצול הזה אינו קיים.

נתבונן בגוף: אנו נושמים בלי להיות מודעים לכך; כשאנחנו עסוקים בעבודה ושקועים במשימה מסוימת, אנו מאבדים במידה מסוימת את התחושה הגופנית. באותה מידה אפשר לתאר אדם שאינו מודע לנפש של עצמו, כי כל עוצמת החוויה שלו מופנית אל הסובב אותו. כך היה האדם לפני החטא: מודע לעולם המיוחד והנפלא שנברא זה עתה, אך אינו מתבונן בעצמו. לכן האדם ואשתו היו ערומים "ולא יתבוששו" — בושה שייכת רק כשמישהו מביט בי מבחוץ, או כשאני מסוגל להביט בעצמי מבחוץ.

בעולם הזה הכל ביסודו טוב, שהרי הכל נברא בידי ה' הטוב, שאף העניק לבסוף תו תקן: "וירא א-להים את כל אשר עשה והנה טוב מאד". הרע קיים רק כאפשרות תיאורטית מבחוץ, כתמרור אזהרה.

הנפילה למודעות עצמית

בא הנחש ובפיו הצעה מפתה: בוא לסדנה מזורזת במודעות עצמית, אצל נחש מומחה לחושים ותחושות. ליתר דיוק, הנחש פונה תחילה לאשה, כי הוא יודע שסדנאות כאלה מדברות אליה יותר מאשר אל הגבר (שכבודו העצמי בז בהתחלה לדברים כאלה). אבל אחרי שהאשה השתתפה בסדנה, היא אומרת לאדם: אתה ממש חייב להתנסות בזה. ועכשיו כבר לא "בכבוד שלו" להישאר מאחור...

המודעות העצמית הפכה לחלק מאיתנו, כמו פרי שנאכל. וברגע שהיא קיימת, הרע נכנס בהכרח לתמונה — "עץ הדעת טוב ורע" — כי עצם המודעות לקיום הנפרד שלי כבר יוצרת

השבוע נקרא בתורה את פרשת בראשית, הפרשה הראשונה בתורה. הפרשה מלאה בסיפורים יסודיים, ואחד מהם נוגע בנו במיוחד: סיפור חטא עץ הדעת. ה' מעמיד את האדם בגן עדן ומצווה אותו לא לאכול מ'עץ הדעת טוב ורע'. הנחש מפתה את חוה, היא אוכלת ונותנת גם לאדם, ומיד קורה משהו משונה, "ותפקחנה עיני שניהם". במאמר השבוע ננסה לגעת במשמעות הדברים אלינו, ונגלה תובנות חשובות אודות עצמנו.

הדעת מפתח הלב

מהו בעצם "עץ הדעת"? אפילו כשמים לב לשם העץ אפשר להבין שמדובר פה על עץ או פרי לא רגיל. מיד אחרי האכילה משהו נפתח אצל האדם ואשתו: "ותפקחנה עיני שניהם וידעו" — הם ידעו משהו שלא ידעו קודם. הפרי העניק להם דעת חדשה. מה היא אותה דעת? ומדוע הבורא אסר עליהם לרכוש אותה?

חכמה ויכולת בחירה היו לאדם עוד לפני החטא, ורק בגללן הבורא ציווה אותו והזהיר אותו, דבר שלא עשה עם אף ברייה אחרת. אומנם כוח הדעת, הנמצא בפרי "עץ הדעת", מוסיפה עליהן ממד נוסף, ואת טיבו מגלה השורש "ידע", שמופיע מיד אחרי סיפור העץ בהקשר שנראה שונה לגמרי: "והאדם ידע את חוה אשתו", בהקשר של יחסי אישות ולידה.

האמת היא, שהמשמעות אחת: ידיעת הדבר פירושה התקשרות פנימית אליו. ילד מוכשר יכול לפתור משוואות מסובכות, ובכל זאת אי אפשר להפקיד בידיו החלטות אחראיות. הוא אינו בר-דעת: יש לו המון ידיעות, אבל הוא לא ממש "מחובר" אליהן. כאשר צריך מישהו שיקח אחריות על התוצאות, חובה שיהיה מישהו עם דעת.

בקבלה, השכל מורכב משלושה כוחות: חכמה, בינה ודעת (ומכאן חב"ד). הדעת הופכת את השכל לחוויה בעלת השפעה מכרעת על העולם הרגשי והמעשי. אם אני מכיר ומבין שדבר מסוים טוב ויפה, ההכרה הזו יכולה להישאר קרה ועקרה, עד שבאה הדעת והופכת את הידיעה האובייקטיבית ליחס אישי, שמתורגם למשיכה ולאהבה. הדעת היא גשר: היא "מורידה" את השכל אל הלב, ובאותה מידה נותנת משמעות לרגש, שיהיה מודע ומכוון. לכן נאמר בזוהר שהדעת היא "המפתח שכולל שש" — שש מידות הלב, שהדעת פותחת וסוגרת, מכוונת ומנווטת.

מודעות טבעית

ובכל זאת, הדרך ממשכיה. מודעות אלוקית לבדה נוטשת את האדם עצמו ו"בורחת" מנפשו אל מרחבי האלוקות.

אפשר לשאול בפשטות: האם ה' נטע את עץ הדעת בגן עדן רק כדי שהאדם לא יאכל ממנו? בתורת הקבלה מוסבר במפורש: האדם היה אמור לאכול לבסוף מפרי העץ, אלא שהיה עליו להמתין. הוא נברא ביום השישי, ועד סוף היום היה אסור לו לאכול; עם כניסת השבת היה פג תוקף האיסור, והפרי היה עולה כמעדן מלכים על שולחן השבת. (ומכאן, אגב, עד כמה חמור חוסר הסבלנות והאימפולסיביות, שהוא שגרם לחטא.) בסופו של דבר האדם אמור לרכוש מודעות עצמית — באופן מתוקן.

הסוד של המודעות המתוקנת הוא בהיותה מודעות טבעית. האדם מודע לעצמו, והמודעות הזו מכילה בתוכה באופן טבעי את המודעות האלוקית, בלי שום סתירה, כי הקיום שלו כמו משקף את הקיום האלוהי. בלשון החסידות זהו "הטבע היהודי" האמיתי, שיתגלה בשלמות בימות המשיח: נרגיש את מלוא עוצמת החיים שלנו, ובתוכם עצמם נחוה מערכת יחסים מלאה עם הקב"ה. "כל הנשמה תהלל יה" — על כל נשימה ונשימה.

כבר היום אפשר להתחיל "להריח" את הדרך: במודעות אלוקית אני מקיים מצווה רק כרצון ה' — וזה מצוין. במודעות טבעית אני מגלה שגם אני עצמי רוצה בה, פשוט "כיף לי", ובד בבד אני מקיים את רצון בוראי.

נכון, בתחילה תחושת הגוף הוא סימפטום של חולי, אך חולה שהבריא מגלה שהחיים שלו עשירים יותר: הוא יכול לחוש בכל אבר, אפילו באצבע הקטנה של הרגל, את הרפואה לה הוא זכה. כך המודעות הטבעית לוקחת את כל המודעות העצמית — הארוכה והמתוסבכת לפעמים — שרכשנו מאז החטא, והופכת אותה לכלי משוכלל לקשר עם ה'. בסוף אנו יוצאים מורווחים גם מן הנפילה, ובלי הנפילה לא היינו מסוגלים כלל להיות איפה שנהיה בקרוב.

התקופה העתידית נקראת "יום שכולו שבת". וכשם שבשבת היה האדם אמור לאכול מעץ הדעת בלי להידרדר לרוע ולמוות, כך נרכוש גם אנו מודעות טבעית, טבולה כולה באור אלוקי. אז ייקראו הפסוקים באופן חדש: "מכל עץ הגן אכל תאכל" — גם מעץ הדעת טוב תאכל; "ורע" — לא תאכל ממנו, רק את חלקו הרע. ועל המודעות הזו מבשר הנביא: "ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם".

[מעובד מתוך ספר 'הממד הפנימי' לפרשת בראשית]

מעין "שתי רשויות" — כאילו יש בעולם שני כוחות נפרדים, אני והבורא — ומכאן משתלשל כל רע. במקום הנחש שמפתה מבחוץ, היצר הרע נמצא עכשיו בתוכנו ומושך אותנו בכל צעד אל האנוכיות והאינטרס האישי.

המודעות העצמית היא חלק מאיתנו, אך עלינו לדעת להגביל אותה, ובעיקר — לא להציב אותה כמטרה בפני עצמה, כמו בחיפוש מוגזם אחר חוויות. מי שנעשה משועבד לריגושים, ומחפש כל הזמן איך להרגיש את עצמו, שם את ה"אני" שלו במרכז. "לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו". ובסופו של דבר החוויה המוגזמת אינה מביאה לשום מקום: כשאתה עוצר ואומר "וואלה, כמה שאני נהנה", אתה כבר מפסיק ליהנות, כמו מי שעסוק כל הזמן בלצלם את עצמו. גם בעבודת ה' יש מי שמחפש "חוויה דתית" ומייצר המון "רעש" חיצוני.

בעבודה פנימית, הרגש בא ממילא, מתוך התקשרות אמיתית שמתפשטת עד הלב. כאשר העבודה תלויה בריגושים ובחוויות, אי אפשר ממש להישאב לתוכה באמת, והתלות התמידית בחוויות משוגעות הופכות מתישהו לכאב ראש... את מודעות עצמית זו אדם רצה לרכוש על ידי אכילה מהעץ, ואת זה הבורא ביקש למנוע ממנו — לפחות לזמן מה, כמו שנגלה בהמשך.

מודעות אלוקית

אם כן, מה מצפים מאיתנו? אי אפשר להוציא מתוכנו את פרי עץ הדעת ולחזור לגן עדן, כשם שלא שייך לוותר על הבגדים וללכת ערומים בין העצים...

מול המודעות העצמית האומרת "דע את עצמך" (המשפט שהתנוסס על המקדש האלילי ביוון), מציבה התורה את האידיאל של מודעות אלוקית: "דע את א-להי אביר". כך נפתח השולחן ערוך, ספר ההלכה המרכזי: "שויתי ה' לנגדי תמיד" הוא כלל גדול בתורה. אדם מתנהג אחרת כשהוא לבדו בביתו וכשהוא לפני מלך גדול, ועל אחת כמה וכמה כשהוא שם לב שהקב"ה עומד עליו ורואה את מעשיו. במקום לעסוק בעצמו, הוא חושב על ה' הנמצא איתו בחדר.

את המודעות הזו מייצג עץ החיים, שאין בו רע ומוות כלל: תנועה זו בנפש נקראת "ביטול", בה האדם חש נשאב לגמרי לתוך האחדות האלוקית ולא תופס לעצמו מקום נפרד. האדם הבטל לה' שואב ממנו בכל עת חיים, "כי עמך מקור חיים". לפי "חוק ההתמדה", תנועה נמשכת לעולם אם אין חיכוך שעוצר אותה. המודעות העצמית היא מעין "חיכוך" שמאט את זרימת החיים; במודעות אלוקית הם זורמים בלי חיכוך, ולכן נמשכים לעולם. אבל זה לא הסוף...

מפי גדולי החסידות

אומר רבי שניאור זלמן מלאדי:

להיות מתואם עם הבורא, ולתת מעצמי, מהמודעות האישית שלי, על מנת לקיים את רצון הבורא בשמחה יתרה. על מנת שקיום רצון הבורא יהיה בשלמות, צריך לקיים עם כל כולי.

[מעובד על פי ספר 'אתהלך ליאזנא' עמודים נה"ז]

אדם הראשון חיפש את ההרגשה של עצמו, את החוויה המרוממת של לדעת מי אני. כאשר רואים את ההרגשה זו כיעד ושמים אותה כתכלית, זהו פגם. התכלית היא לרצות

התוכן אינו מוגה על ידי הרב. העלון נכתב על ידי תלמידים, האחראיות על הכותבים בלבד.

אהבתם את העלון? רוצים לקבל אותו בכל שבוע לדוא"ל? הצטרפו לרשימת התפוצה, ע"י שליחת בקשה לכתובת הדוא"ל של העלון. לכל ענייני העלון, פניות, הערות והקדשות, יש לפנות לכתובת alon@alonmashmaut.org. נשמח לקבל את תגובתכם!

בקרו באתר שלנו: alonmashmaut.org